

KİTAP İNCELEMESİ: AYDEDE 1922-1(Book Review: *Aydede 1922-1*)**Yenal ÜNAL¹****Kitap İncelemesi**

İnceleme Geliş Tarihi: 16.03.2022

İnceleme Kabul Tarihi: 06.08.2022

DOI: 10.53507/akademikdusunce.1088755

Hazırlayan: Mustafa APAYDIN
Basım Yılı ve Yeri: 2020, İstanbul
Yayınevi: İnkılap Yayınevi
Sayfa Sayısı: 534
ISBN: 978-975-10-3305-5

Refik Halit Karay, Türk edebiyatının yetiştirdiği en mümtaz şahsiyetlerden biridir. Vücuda getirdiği eserleri ve ortaya koyduğu eylemler göz önüne alındığında Türk edebiyatının

yanı sıra yakın dönem Türk tarihi ve sosyolojisi için son derece değerli ve verimli bir yazardır. Çünkü II. Meşrutiyet döneminden başlamak üzere vefat ettiği 1965 yılına kadar olan süreçte yarım asırlık bir zaman diliminden fazla, kaleme almış olduğu metinlerle Türkiye'yi her bakımdan en iyi tahlil eden simalardandır.

Buradan hareketle rahatlıkla ifade edebiliriz ki Refik Halit, Türk edebiyatı için vazgeçilmez yazarlar arasına adını yazdırmıştır. Ancak onu sadece yazın bilim kalıpları içerisine hapsedme eğiliminde olan araştırmacıların fevkalade bir yanılığın peşinden gittiklerini de burada ifade etmek zorundayız. Örneğin II. Meşrutiyet (1908-

1918), İttihat ve Terakki (1913-1918) ve Millî Mücadele (1919-1922) dönemlerini araştıran bir tarihçi, klasik tarih araştırma yöntem ve usulleri dairesinde bu döneme ilişkin bir eser pek tabi kaleme alabilir. Fakat bu tarihinin ilgili dönemde kaleme alınmış edebî metinleri özellikle



¹ Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, yunal@bartin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4043-8424

Refik Halit'in kalem tecrübelerini göz ardı ederek vücuda getireceği eser hiçbir zaman mütekâmil bir eser rütbesine malik olamaz. Bir kere mütareke dönemi Türkiye'sinde Ankara ve İstanbul ekseninde gelişen olayları Refik Halit'in kaleme almış olduğu metinleri göz ardı etmek suretiyle anlamlandırabilmek mümkün değildir. Dolayısıyla Refik Halit, yakın dönem Türk tarihi üzerine siyasi, sosyal, ekonomik ve basın meseleleri cephesinden araştırmalar yapan tarih araştırmacıları için de göz ardı edilmemesi gereken ciddi bir kaynak hüviyeti taşımaktadır. Bu nedendir ki onun başta hatırat türündeki eserleri olmak üzere roman, hikâye, kronik, mizah, hiciv, gazete makale ve fıkralarını kaynak olarak kullanan tarih araştırmalarının sayısı gün geçtikçe artmaktadır.

Refik Halit, içinde yaşadığı zaman dilimini, mekânı ve olay örgüsünü mükemmel bir şekilde gözlemleyen ve bunu kusursuz bir Türkçe ile okuruna aktarmasını başarmış bir yazardır. Kullandığı Türkçedeki pürüzsüzlük ve taraf olduğu meseleleri dahi nesnel ve derinlikli bir biçimde analiz edebilmiş olması onu daha da önemli hâle getirmektedir. Dolayısıyla 1908-1965 aralığı üzerine tarih incelemesi ortaya koyan bir tarihçinin mutlaka uğrak noktalarından biri de Refik Halit olmalıdır.

Bu hususa temas edilmişken hemen belirtilmelidir ki Refik Halit'in yakın dönem Türk tarihi adına en çok temayüz ettiği dönem 1919-1922 yılları aralığıdır. Karay bu süreçte 1919 ve 1920 yıllarında Damat Ferit Paşa Hükümetleri döneminde iki defa Posta-Telgraf Umum Müdürlüğü görevinde bulunmuştur. Anadolu Harekât-ı Milliyelerini en başından itibaren bir İttihatçı harekât olarak gören, bu harekâtın ülkenin daha da fazla mahvolmasına sebebiyet vereceğini düşünen Refik Halit, mütareke dönemi boyunca Mustafa Kemal Paşa ve başlattığı harekâta muhalif bir tavır takınmıştır. Posta-Telgraf Umum Müdürü sıfatıyla Müdafaa-yı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin verecekleri telgrafların çekilmemesi talimatını vermiştir. Bu emri Dâhiliye Nazırı Ali Kemal'den alarak tatbik etmiş olmakla birlikte Karay'ın bizzat kendisi de Anadolu Harekât-ı Milliyesi'ne muhaliftir. İttihat ve Terakki Fırkası'na muhalifliğinden dolayı 1913-1918 yılları arasında Anadolu'da beş yıl sürgün yaşayan Refik Halit'in, 1922-1938 yılları arasında 16 yıl boyunca Suriye ve Lübnan coğrafyasında ikinci sürgünlük dönemini geçirmesinin temel sebebi işte bu Damat Ferit Paşa Hükümetleri döneminde Millî Mücadele'ye karşı ortaya koyduğu muhalif siyasi eylemlerdir.

Bununla birlikte Refik Halit, mütareke döneminde sadece siyasi bir figür olarak ön plana çıkmamıştır. Onun en önemli meziyeti kalemینی ustaca kullanmasıdır. Nitekim Refik Halit, mütareke döneminde “*Alemdâr*”, “*Sabah*”, “*Peyâm-ı Sabah*” ve “*Aydede*” gazetelerinde siyasi mizah ve hiciv türlerinde kaleme almış olduğu metinlerle Millî Mücadele'yi ağır bir

biçimde tenkit etmiştir. Böyle bir harekâtın başarısının imkânsız olduğunu düşünen Karay’a göre harekâtın lider kadrosunun önemli bir bölümü eski İttihatçılardan oluşmaktadır. Ona göre bu harekât İtilaf Devletlerini daha fazla kızdırmak ve yine daha fazla toprak kaybına yol açmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Bu nedenle kaleme aldığı gazete makale ve fıkraların hemen hemen tamamında kendi bakış açısıyla Anadolu Harekât-ı Milliyesi’ni kimi zaman mizah kimi zaman hiciv yoluyla eleştirmeye çalışmıştır.

Refik Halit’in bu kalem tecrübelerinin üzerinden neredeyse 100 yıl geçmiştir. Karay’ın savunduğu düşüncelerin tam tersine olacak şekilde o dönemde İtilaf Devletleri ve onların Anadolu’daki kukla kuvvetleri Yunanlılar, Millî Mücadele sonunda mağlup edilmiştir. Dahası millî harekâtın yeni teşekkül ettiği zamanlarda taslağı hazırlanan Sevr Antlaşması’na göre fiili manada bir Osmanlı Devleti’nin ortada kalmayacağı sonradan iyice belirginleşmiştir. Diğer bir ifadeyle Karay’ın, Anadolu Harekâtı’nın İtilaf Devletlerini kızdırıp daha fazla toprak kaybına yol açacağı ve durumun çok daha vahim hâle geleceği tezinin de daha o dönemde ciddi bir mesnedi bulunmamaktaydı.

Ulusal bir davanın aleyhinde olsalar bile mütareke döneminde Refik Halit’in kaleme almış olduğu kalem tecrübeleri o devrin anlaşılması hususunda bu satırların yazarına göre fevkalade öneme haiz birer arşiv vesikasından farksızdır. Çünkü bu dönemde İstanbul aydınının Millî Mücadele’ye bakışının anlaşılmasında hemen hemen en kuvvetli metinler Karay’ın kaleminden çıkmıştır. Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Millî Mücadele önderlerinin Refik Halit’in kaleme almış olduğu makale ve fıkraları dikkatlice takip ettikleri sonradan ortaya çıkmıştır. Hatta bir defasında Mustafa Kemal Paşa, Kemal Salih Sel’in ifadesine göre, Millî Mücadele’nin ilk yıllarında Adapazarı civarında dolaşırken İstanbul’dan gelen gazeteler içerisinde “*Peyâm-ı Sabah*”tan Refik Halit’in bir fıkrasını okutarak; “*aleyhimize yazıyor, ama güzel yazıyor*” demiştir (Halıcı, 2021: 167). Bu cümleden hareketle onun makalelerinin hem Millî Mücadele’nin hem de mütareke dönemi İstanbul’unun anlaşılması ve anlamlandırılmasında ne kadar mühim bir yer işgal ettiği daha iyi anlaşılacaktır.

Refik Halit’in üzerine bazı değerlendirmeler yaptığımız “*Aydede*” adlı dergi yine onun mütareke döneminde bizzat yayımlayıp, makale ve fıkralar kaleme almış olduğu bir yayın organıdır. Bir bütün hâlinde değerlendirildiğinde “*Aydede*” aslında iki farklı yayın döneminde okuyucu ile buluşmuştur. Derginin birinci yayın dönemi 1922 yılında toplam 90 sayı yayımlanmak suretiyle gerçekleşmiştir. İkinci yayın devresi ise Refik Halit’in, ikinci sürgün döneminin bitişinden 10 yıl sonra 1948 yılında başlamış ve 1949’da son bulmuştur. Yani dergi farklı tarihlerde toplam 3 yıllık bir dönemde yayımlanmıştır. Türkolog Prof. Dr. Mustafa

Apaydın tarafından Refik Halit'in bu dergide kaleme almış olduğu makale ve fıkralar toplam üç farklı kitapta “*Aydede 1922-1*”, “*Aydede 1948-2*”, “*Aydede 1949-3*” adlarıyla bir araya getirilerek neşredilmiştir.

Bu incelemede Apaydın tarafından yayına hazırlanmış olan “*Aydede 1922-1*” adlı çalışma hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bilindiği üzere içinde bulunduğumuz yıl Büyük Taarruz'un 100. Yıl Dönümü'dür. Büyük Taarruz'la ilgili etkinlik ve yayınların sayısında gözle görülür bir artış beklenmektedir. Bu nedenle Millî Mücadele'nin askerî aşamasının kesin bir zaferle taçlandırıldığı 1922 yılının birçok cepheden yorumlanması gerekmektedir. Bu noktada Refik Halit'in neşrettiği ve ilk yayın devresinde toplam 90 sayı çıkmış olan “*Aydede*” dergisinin yeniden gündeme gelmesinin son derece faydalı olacağı kanaatindeyiz. Tam 100 yıl önceki dönemde İstanbul münevverlerinin Millî Mücadele'ye bakışı, bu yıl boyunca Anadolu'da ve İstanbul'da yaşanan siyasi ve askerî gelişmelerin anlaşılmasında “*Aydede*”nin mükemmel bir örnek oluşturacağı aşikârdır. “*Aydede*” bu yayın döneminde hem Anadolu'da hem de İstanbul'da saray çevresinde sıkı bir biçimde takip edilen bir neşriyattır. Bu da derginin birçok muhit tarafından önemsendiğini göstermektedir.

Bu önemli derginin ilk yayın devresinde dergi, eski harfli olarak basılmıştır. Dolayısıyla Osmanlıca bilgisi olmayan kitlelerin bu önemli tarihi bilgi birikimini okuyabilmesi ve anlayabilmesi mümkün değildir. Ancak dergi Prof. Dr. Mustafa Apaydın tarafından günümüz alfabesine çevrilmiştir. Toplam 534 sayfadan müteşekkil bir kitap hâline gelen eser, İnkılap Kitabevi tarafından ilk baskısı 2013 yılında olmak üzere 2020 yılında okuyucuyla yeniden buluşturulmuştur. Kitapta Refik Halit'e ait yazılar kronolojik bir biçimde sıralanmakla birlikte “*Nakş-ı Berâb*”, “*Siyasete, Edebiyata, Gazetecilere Dair*” ve “*Çarşıya Pazara, Kadınlara Dair*” başlıklı üç bölüme taksim edilmiştir. Burada Apaydın, tematik bir tasnif gerçekleştirmek istemiştir. Kitabın sonuna özellikle genç okuyucuların istifade edebilmeleri amacıyla bir sözlük ile “*Refik Halit'in Aydede Yazıları Kaynakçası*” başlıklı bir kısım eklenmiştir.

Refik Halit bu dergide makale ve fıkralarını kaleme alırken kimi zaman “*Aydede*” ve “*Kirpi*” müstear adlarını kullanırken bazı yazılarını da “*Refik Halit*” imzasıyla yayımlamıştır. Bu isimler dışında söz konusu dergide imzasız yazılar da kaleme almış olması kuvvetle muhtemeldir ki bu çeşit makalelerin tam anlamıyla tespit edilebilmesi son derece güçtür. Dolayısıyla Apaydın, kitabın sonuna Karay'ın kullanmış olduğu adları da tasnif ederek hangi makalenin hangi imza ile kaleme alındığını okuyucuyla paylaşmak istemiştir.

Çok ilginçtir ki günümüzde de Refik Halit, kendi yarattığı pürüzsüz Türkçe ve mükemmel betimleme yeteneği ile hatırlanmaktadır. Kimi yazarlara göre Türk edebiyatında

Türkçeyi en iyi kullanan yazardır. Fakat Karay'ın 1922 yılında neşrettiği "*Aydede*" dergisinde kaleme almış olduğu makale ve fıkraların dili "*Memleket Hikâyeleri*"ndeki dil ve üslup özelliklerinden çok farklıdır. Yazar bu dergide bol miktarda Arapça ve Farsça tamlama ile yine ciddi miktarda bu dillere ait kelime, terim ve deyim kullanmıştır. Diğer bir ifadeyle yazarın bu dergide temayüz etmiş dili ve üslubu hiç de sade değildir. Dolayısıyla Prof. Dr. Mustafa Apaydın'ın bu çalışma için epey bir mesai ve emek harcadığını tahmin etmek hiç de zor değildir. Meseleye bu açıdan bakıldığında Apaydın'ın sadece edebiyat araştırmacıları için değil; tarihçiler için de büyük bir hizmet gerçekleştirdiğini burada ifade etmeliyiz.

2 Ocak 1922 tarihinden 9 Ekim 1922 tarihine kadar yayımlanmış olan "*Aydede*" toplam 90 sayı çıkmıştır. Derginin son sayısı Refik Halit'in İstanbul'dan ayrıldığı (kaçtığı?) gün basılmış olmakla birlikte Karay'ın herhangi bir yazısı yer almamıştır. Bir bütün hâlinde değerlendirildiğinde Refik Halit'in bu dergide 200 civarında yazısı yer almıştır. Dergide İtilafçılık, İttihatçılık ve Millicilik akımlarının memleketin faydasına politikalar üretmediği fikri temelinde bir yayın politikası takip edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle dergi Millî Mücadele'ye en muhalif basın-yayın organlarından biridir.

En genel manada değerlendirildiğinde Apaydın'ın, Refik Halit'in, "*Aydede*" dergisinde 1922 yılında kaleme almış olduğu yazılarını yeni Türk alfabesine aktararak "*Aydede 1922-1*" adıyla kitaplaştırmış olması o dönemin anlaşılması, yorumlaması ve anlamlandırılması noktasında önemli bir emek olarak karşımıza çıkmaktadır. Mütareke dönemi İstanbul'unun Anadolu'da yaşanan olaylara bakışının tespit edilmesinde Karay'ın makalelerinin birer derinlikli metin olarak daha fazla ön plana çıkması gerekmektedir. Kaldı ki Karay söz konusu makalelerinde sadece Anadolu'yu değil, İstanbul'da yaşanan siyasi meseleleri de hicvetmiş, bunlara ilişkin de can alıcı tespitlerde bulunmuştur. Bu yorumdan hareketle söz konusu eserin Millî Mücadele'nin başarıyla neticlendiği 1922 yılının 100. Yıl Dönümü'nde "*Aydede*"nin yeniden hatırlanması ve tarihçiler tarafından daha fazla değerlendirilmesi noktasında önemli bir boşluğu dolduracağı aşikârdır.

KAYNAKÇA

Şaduman Halıcı, *Mütareke Döneminin İşbirlikçileri Yüzellilik Gazeteciler*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2021, s. 167.